

Taalcultuur in de superdiverse stad: over straattaal als immaterieel erfgoed¹

Terwijl Osdorp Posse in hun hit *Origineel Amsterdams* in 2000 nog uitlegde wat een *gabber* was, gebruiken Amsterdamse jongeren vandaag de dag liever de woorden *mattie*, *gappie* of *sahbi* in plaats van ‘vriend’. Een scholier in Amsterdam Zuid kan iets *awkward* vinden, wat in de Indische Buurt *lijp* is, en in smartphone conversaties als *leip* *geappt* wordt. Taal verandert niet alleen met de tijd, maar verschilt ook per stad, wijk of groep. Amsterdamse ‘straattaal’ kent zo zijn eigen vocabulaire en dynamiek waarmee jongeren zich onderscheiden van andere stedelingen. Tegelijkertijd gebruikt een jongere uit Nieuw-West weer variaties die in Zuid-Oost minder gebruikelijk zijn. Variaties in informeel taalgebruik zijn fluide en dynamisch, maar altijd ongekend belangrijk in het vormen van stedelijke identiteiten en *gemeenschappen*. Jongeren maken en hermaken constant vormen van gemeenschappelijkheid. Dit wij-gevoel omvat subjectieve gevoelens van insluiting, betrokkenheid en emotionele gehechtheid, waarbij het niet alleen gaat om ‘wie je bent’, maar ook ‘wat je doet’. ‘Wij’ wordt daarbij niet gedefinieerd op basis van stabiele nationale, etnische, sociale of religieuze identiteiten, maar heeft een meer divers karakter. Om het diverse karakter van het hedendaagse samenleven in de stad en het daarbij behorende immaterieel erfgoed te begrijpen, is het nuttig om dit vanuit *superdiversiteit* als paradigma te benaderen. Dit artikel beargumenteert dat een focus op superdiversiteit ruimte kan bieden voor meer diversificatie in erfgoedbeleid. In dit artikel ga ik specifiek in op het fenomeen ‘straattaal’, door het nadrukkelijk te benaderen als immaterieel erfgoed, dat door jonge stedelingen met verschillende sociale, etnische en geografische achtergronden wordt gedragen. Zij vinden gemeenschappelijkheid in een stedelijke cultuur, die onder andere tot uiting wordt gebracht in taaluitingen. Straattaal onttrekt zich aan canoniserende maatregelen waar dialecten mee te maken hebben, waardoor de *intangibility*, de ongreepbaarheid, intact blijft en de dynamiek niet verloren gaat. Straattaal is geen taal en behoeft geen ‘bescherming’, maar dat maakt het fenomeen niet triviaal of onbelangrijk. Juist alledaagse fenomenen waarmee mensen hun leven structureren leren ons over wat er toe doet.

1 Dit artikel is tot stand gekomen naar aanleiding van onderzoek uitgevoerd voor Imagine IC. Imagine IC programmeert in het najaar en de winter van 2015-2016 *Leip! Alles over stadse babbels*.

Dit artikel bespreekt de superdiverse taligheid in het dagelijkse leven van jongeren in de stad. Ik zal eerst toelichten hoe een blik op superdiversiteit onze blik op het stedelijke leven en zijn gewoontes bijstelt. Daarna leg ik uit waarom taalpraktijken als onderdeel van cultuur van het dagelijkse leven gezien moeten worden en niet als een op zichzelf staande categorie. Vervolgens ga ik in op de diversiteit in taalpraktijken en bespreek ik tenslotte het gevolg daarvan voor ons immaterieel erfgoed.

Niet zomaar divers

Vooraf in de stad leven steeds meer mensen die onderling steeds meer van elkaar verschillen. Als gevolg van eigentijdse migratie naar en binnen Europa wordt de huidige samenleving gekarakteriseerd door een grote toename in diversiteit van nationaliteiten, van motieven en manieren van migratie, van soorten en duur van aanwezigheid in de ontvangende gemeenschap en van wijzen van betrokkenheid bij het land van aankomst, herkomst en de rest van de wereld. De categorie 'migrant' (maar ook etnische minderheid, allochtoon et cetera) en zijn of haar socioculturele kenmerken kunnen daardoor niet meer voorspeld worden.² Het UNESCO-Verdrag voor de bescherming³ van immaterieel erfgoed ziet globalisering als een bedreiging van cultureel repertoire en de erfgoedgemeenschappen als curatoren van hun erfgoed, dat via een nationale inventaris opgelijst en zichtbaar gemaakt wordt. Globalisering is echter ook een producent van nieuw (geïnnoveerd) immaterieel erfgoed voor eigentijdse, vluchtige gemeenschappen.

Een samenleving zonder meerderheden vraagt om een nieuw analytisch model ter vervanging van het model van multiculturaliteit. Het multiculturele model ging uit van 'etnische minderheden', een identiteit en gemeenschap die je als individu opgelegd krijgt zonder dat je mening erover gevraagd wordt.⁴ Daarin werd de etnische identiteit als een 'gereïficeerde' statische identiteit gezien. Het erfgoedbeleid biedt steeds meer ruimte voor diversiteit, maar het blijkt lastig om buiten de gebaande kaders te denken en te werken. Nog steeds gaat het over tweede generatie migranten, minderheden en etniciteiten. Het multiculturele model is niet langer houdbaar, omdat het te veel uitgaat van 'identiteiten'/afkomst en van het managen van verschillen. In de stad wordt steeds duidelijker dat we een paradigma nodig hebben dat respecteert dat individuen het recht hebben om te kiezen hoe ze leven en met wie ze omgaan.

2 J. Blommaert & B. Rampton, 'Language and Superdiversity', *Diversities* 13:2, 2011, p. 1.

3 *Safeguarding* in de originele verdragstekst. De term is onderwerp van veel discussie. Zie onder meer: S. Elpers, P.J. Margry & A. van der Zeijden, *Immaterieel erfgoed en volkscultuur: almanak bij een actueel debat*. Amsterdam, 2011.

4 Z. Bauman, *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge, 2001, p. 89.

Een vervanger voor dat model wordt steeds vaker gevonden in *superdiversiteit*⁵ waarbij juist wordt uitgegaan van relaties en het stimuleren van nieuwe gezamenlijkheden die de etnische en culturele afkomst overstijgen. Hoewel instellingen zich richten op etnische diversiteit in immaterieel erfgoed, laat het alledaagse leven van nu (ook) andere tendensen zien, die nu vaak over het hoofd gezien worden. Als we met een superdiverse blik naar stedelijke jongerenculturen kijken, valt op dat jongeren laten zien dat het etnische absolutisme⁶, dat in zoveel facetten van onze samenleving terug is te vinden, geen goede representatie is van hun ervaringen van het dagelijkse leven.

Met name in een stedelijke omgeving dringt superdiversiteit zich op als vervanger van het multiculturele denken. Hier is de dynamiek van omgang en gewoontes ook het grootst, omdat mensen zich juist hier het meest omgeven voelen door steeds meer anderen die ze niet kennen. “Steden zijn in onze geglobaliseerde wereld de laboratoria waar de manieren en middelen om te leven met verschil – immer nog een leeropdracht voor de inwoners van deze overbevolkte planeet – van dag tot dag worden uitgevonden, uitgeprobeerd en eigen gemaakt”, gaf Zygmunt Bauman dan ook aan.⁷ Daarin is de zoektocht naar gemeenschapsgevoel, die volgens Bauman een drang naar zekerheid en geborgenheid is, niet verdwenen.⁸ Als we met een superdiverse blik naar de wereld om ons heen kijken, zien we dat de samenleving niet uit vaststaande gemeenschappen bestaat, maar uit individuen die op diverse manieren zekerheid en geborgenheid zoeken in verschillende, vaak tijdelijke verbindingen. Willen we dat erfgoed van ons allemaal is, zullen deze categorieën betwist en gedeconstrueerd moeten worden.

Om de situatie van jongeren te beschrijven is het nieuwe paradigma van superdiversiteit het meest actueel. Hedendaagse convivialiteit laat zien dat migratieachtergronden (of die van de ouders), opleidingsniveau, leeftijd, communicatiemogelijkheden et cetera elkaar overlappen en dynamisch zijn. Een essentialistische kijk op groepen is niet meer van deze tijd, omdat mensen eerder in netwerken leven dan in traditioneel gedefinieerde gemeenschappen. Superdiversiteit biedt ons het bewustzijn dat wat in de wetenschap en het beleid als ‘anders’ of zelfs ‘deviant’ gezien wordt, eigenlijk best normaal is.

Als wij dit inclusieve gevoel van ‘erbij horen’ willen ondersteunen, moet het begrip van ‘ons’ op de schop. Een grote groep Nederlanders voelt zich namelijk niet serieus genomen. Stedelijke, superdiverse jongeren worden vaak

- 5 S. Vertovec, ‘Super-diversity and its Implications’, in: *Ethnic and Racial Studies* 30:6, 2007, p. 1024-1054. Het begrip superdiversiteit heeft sinds zijn ontstaan in 2007 ook de nodige kritiek gehad (zie bijvoorbeeld S. Makoni, ‘A Critique of Language, Linguaging and Supervernacular’, *Multas Vozes* 1/2, 2012, p. 189-99, of A. Reyes, ‘Linguistic Anthropology in 2013: Super-New-Big’, *American Anthropologist* 116/2, 2013, p. 366-78.) Hoewel superdiversiteit soms getypeerd wordt als banaal concept en slecht bruikbaar als *grand narrative*, zie ik superdiversiteit als een toegankelijk en flexibel begrip dat bruikbaar is om huidige discoursen inclusiever te maken. Voor een kritische analyse zie B. Rampton e.a., Introduction: Superdiversity and sociolinguistics, *Tilburg Papers in Culture Studies*. Paper 130, 2015.
- 6 P. Gilroy, *‘There Ain’t No Black in the Union Jack’*. *The Cultural Politics of Race and Nation*. Chicago, 1987.
- 7 Z. Bauman, *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge, 2007, p. 48.
- 8 Bauman, *Community*.

bestempeld als ‘de ander’ ten opzichte van de (volwassen) autochtone bevolking waarbij zij alleen serieus genomen lijken te worden door programma’s die speciaal op hen ‘als allochtoon’ gericht zijn. Dit is niet alleen zo in het erfgoedveld, waar we het terug zien komen in musea en bij fondsen, maar ook in sportverenigingen, festivals en tv- en radioprogramma’s. Hiphopjournalist Saul van Stapele merkte terecht op dat het meest *gestreamde* Nederlandse nummer in 2014 geen ruimte krijgt op de publieke jongerenzender. Het lied *Zusje* van Ronnie Flex is op YouTube zes miljoen keer bekeken, maar werd op Radio 3FM slechts zeventien keer gedraaid en dan nog op de meest onmogelijke uren.⁹ Hoewel de NPO (Nederlands Publiek Omroepbestel) aangeeft te streven naar meer diversiteit, lijkt het dat vooral een plaats te willen geven in separate, daarvoor bestemde plekken en tijden, in plaats van de diversiteit te integreren in bestaande programma’s. Diversiteit lijkt daarmee te vaak nog over ‘de ander’ in plaats van over ‘ons’ te gaan. Een doelgroepbenadering, het zich richten op een bepaalde minderheid, krijgt daardoor de voorkeur boven een geïntegreerde aanpak. Dit proces van *othering*, dat op vele manieren en plaatsen aanwezig is, is gebaseerd op het indelen in groepen. In het erfgoedveld spreekt men vaak over de ‘gereïficeerde’ en niet-reflexieve notie van *community*, waardoor de samenleving ingedeeld wordt in zogenaamd homogene groepen op basis van etniciteit, klasse, religie enzovoort.¹⁰ Dit artificiële idee van *community* versterkt veronderstelde verschillen tussen de witte middenklasse en ‘de rest’, evenals tussen erfgoedspecialisten en ‘alle anderen’.¹¹

Om het Nederlandse erfgoedveld daadwerkelijk te diversifiëren, kan het paradigma superdiversiteit een opening bieden voor een inclusiever begrip van ‘ons’. Artikel 15 van het UNESCO-Verdrag ter bescherming van het immaterieel erfgoed, dat door Nederland in 2012 is geratificeerd, vraagt iedere lidstaat om “de breedst mogelijke participatie te verzekeren van gemeenschappen, groepen en, als dat wenselijk is, individuen, die dat erfgoed creëren, in stand houden en doorgeven en hen actief te betrekken bij het beheer ervan.”¹² Dit streven naar participatie over de volle breedte van de samenleving begint bij het definiëren van erfgoed. Het betrekken van jongeren en nieuwkomers zorgt ervoor dat cultuur en erfgoed van, door en voor iedereen wordt. Abstracte ‘gereïficeerde’ begrippen als cultuur of gemeenschap, maar ook taal, zouden daarom niet gebruikt moeten worden als uitleg of oplossing van bestaande vraagstukken, maar zouden het vraagstuk moeten vormen.¹³ Taalgebruik is een inherent onderdeel van cultuur en wordt op verschillende niveaus ingezet om een ‘wij’

9 S. van Stapele, ‘Spreek eens een jongere aan, beste NPO-bestuurder’, *De Correspondent*, 19-05-2015.

10 E. Waterton & L. Smith, ‘The Recognition and Misrecognition of Community Heritage’, *International Journal of Heritage Studies* 16:1-2, 2010, p. 4-15.

11 L. Smith & E. Waterton, *Heritage, Communities and Archeology*. Londen, 2009.

12 UNESCO, Conventie betreffende de bescherming van het immaterieel erfgoed, 2003, Artikel 15. http://unesco.nl/sites/default/files/dossier/tekst_van_de_conventie_immaterieel_erfgoed.pdf?download=1 (23-06-2015).

13 Zie bijvoorbeeld Waterton & Smith, *The Recognition*, en L. Abu-Lughod, ‘Writing against Culture’, in: R. G. Fox (red.), *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe, 1991, p. 137-162, en S. Makoni & A. Pennycook (red.), *Disinventing Language and reconstituting Languages*. Clevedon, 2007.

te creëren. Hierin speelt de constructie en waardering van taalpraktijken en bijbehorende gemeenschappen een rol.

Taal = cultuur

Hoewel UNESCO een gescheiden beleid voert inzake taal en cultuur, wordt in de sociolinguïstiek al lange tijd beargumenteerd dat deze twee begrippen niet separaat behandeld zouden moeten worden. Er is inmiddels aanzienlijk veel werk dat het idee van een vastomlijnde, pure en structurele 'taal' denaturaliseert. Talen als 'Nederlands', 'Engels' en 'Bengali' zijn ideologische constructies, gerelateerd aan het ontstaan van de natiestaat in de 19de eeuw.¹⁴ Door een taal aan een volk te verbinden, heeft de linguïstiek een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling en koloniale uitbreiding van Europese natiestaten.¹⁵ Zelfs linguïsten die nationalistisch monolinguisme uitdagen, zien taal vaak nog als een vaststaand systeem, behorend bij een vaststaande groep mensen. En nog steeds is het ideologische artefact 'taal' erg belangrijk in hedendaags *governmentalism*, zoals te zien is in onderwijs, cultuur en integratie. Zo opperde voormalig minister van Vreemdelingenzaken Rita Verdonk in januari 2006 om een code te hanteren waarin zou worden bepaald dat op straat alleen Nederlands gesproken mag worden. Wethouder Van den Anker van Leefbaar Rotterdam voegde daaraan toe dat het vooral gaat om het tegengaan van het gebruik van "Turks en Arabisch en andere brabbeltaaltjes die je in Rotterdam hoort".¹⁶

Des te interessanter en productiever is het om de variaties in onderlinge communicatie en hun gerelateerde sociale en culturele associaties te onderzoeken. Na de kritische analyses op de concepten 'natie' en 'volk'¹⁷ heeft er ook een deconstructie plaatsgevonden van het idee 'taal'. Steeds meer linguïsten spreken van *communities of practice*¹⁸ als ze taalpraktijken onderzoeken en analyseren. De dynamiek van taalpraktijken krijgt steeds meer aandacht. Zo wordt er in plaats van *language*, steeds vaker *linguaging* gebruikt: 'taal' zou een actief werkwoord moeten zijn, omdat mensen taal *gebruiken* en taal niet 'is'.¹⁹

UNESCO heeft een specifiek programma voor taalvariaties in de wereld, *Endangered Languages*, maar dit richt zich voornamelijk op de bescherming van uitstervende talen en dialecten.²⁰ Hoe waardevol dat ook is, het maakt deel uit van een te eenzijdig beleid, dat zich voornamelijk richt op talen als ideologische vaststaande systemen zoals '*mothertongue*', 'etnolinguïstische groep' en '*native*

14 Blommaert & Rampton, *Language*, p. 1.

15 Zie bijvoorbeeld E. Said, *Orientalism*. New York, 1978, en B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londen, 1981 en J. Blommaert, *Language Ideological Debates*. Berlijn, 1999.

16 J. Kriens 'Je kunt mensen niet verplichten Nederlands te spreken op straat', *Taalschrift. Tijdschrift over taal en taalbeleid*. 2006. <http://taalschrift.org/discussie/001042.html> (21-06-2015).

17 Zie bijvoorbeeld Said, *Orientalism* en Anderson, *Imagined Communities*.

18 J. Lave & E. Wenger, *Situated learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge, 1991.

19 J. Jørgensen e. a. 'Polylinguaging in Superdiversity', *Diversities* 13:2, 2011, p. 23-37.

20 UNESCO heeft als basis hiervoor een atlas van bedreigde talen: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>

speaker. Daardoor blijft namelijk weinig ruimte over voor aandacht voor de dynamiek die inherent is aan levende taal-praktijken. Blommaert en Rampton adviseren daarom ook in hun bijdrage aan de UNESCO-uitgave *Diversities*, dat onderzoek gericht zou moeten zijn op “the ways in which people take on different linguistic forms as they align and disaffiliate with different groups at different moment and stages.”²¹ Blommaert en Rampton sluiten zich aan bij andere sociolinguïsten en linguïstisch antropologen waar zij aangeven dat de begrippen taal en cultuur niet los van elkaar gebruikt zouden moeten worden. Correceter is het om te spreken over *taalcultuur* (of *linguaculture*), omdat het een complex geheel is van taalpraktijken en culturele overtuigingen, gearticuleerd door lichaamspraktijken en met ingebruikneming van materiële culturele hulpbronnen.²²

Gesproken taal neemt altijd dynamische en flexibele vormen aan die afwijken van de standaardtaal.²³ Dit informele taalgebruik speelt in de onderlinge communicatie en omgang tussen mensen in de stad binnen private, semi-publieke en publieke domeinen een rol in identificatieprocessen en groepsvorming. Onder andere met taalpraktijken betwisten jongeren dat hun etniciteit vaststaat en dat etniciteit het belangrijkste aspect is van hun identiteit. Het gevoel van gemeenschappelijkheid en geborgenheid die overeenkomstige taalpraktijken bieden, overstijgen vaak etnische grenzen. Maar zoals met alle *imagined communities*, gaat het altijd enerzijds om het ‘behoren tot de een’ en anderzijds om het ‘uitsluiten van de ander’. Taal verbindt, maar niet iedereen.

Duistere woorden

De benaming voor het fenomeen straattaal is niet onomstreden. Jongerentaal is veel gebruikt als algemene noemer voor alle taalvarianten die gesproken worden door jongeren, maar nog vaker heeft men het over ‘straattaal’. Het label ‘straattaal’ is geïntroduceerd door de taalwetenschap²⁴ om van denigerende benamingen voor jongerentalen, zoals smurfentaal, af te zijn. Inmiddels wordt het label ‘straattaal’ in verschillende velden gebruikt door verschillende mensen, die er een andere betekenis aan toekennen. Jongeren gebruiken het label op een positieve manier, terwijl het begrip daarbuiten vaak ook negatief gebruikt wordt. Taalvarianties roepen voor de gebruikers ervan gevoelens van herkenning en verbinding op, terwijl het voor buitenstaanders juist gevoelens van afstand en onbekendheid kan oproepen.

Ondanks het feit dat de term ‘straattaal’ als neutrale term geïntroduceerd werd, is het in het Nederlandse publieke discours een label geworden voor sociaal en gevaarlijk gedrag, dat geassocieerd wordt met etnisch gemengde

21 Blommaert & Rampton, *Language*, p. 5.

22 L. Cornips, V. de Rooij & I. Stengs, ‘Carnavalesk taalgebruik en de constructie van lokale identiteiten’, *Dutch Journal of Applied Linguistics* 1:1, 2012, p. 15-40.

23 B. Rampton, *Crossing: Language and Ethnicity Among Adolescents*. Manchester, 2005.

24 R. Appel, ‘Straattaal. De mengtaal van jongeren in Amsterdam’, *Toegepaste taalwetenschap in artikelen* 62:2, 1999, p. 39-56.

groepen.²⁵ Het wijst op deze manier op een sociolect, waarbij straattaal en straatcultuur als van een lagere klasse getypeerd worden. De bijna vanzelfsprekende correlatie tussen straattaal, gekleurde jongeren en asociaal gedrag is bijvoorbeeld erg duidelijk in de volgende beschrijving van straattaal in *Taalschrift. Tijdschrift over taal en taalbeleid*:

“Drie jongens van een jaar of zeventien staan in de Amsterdamse metro. Een zwarte jongen, een Noord-Afrikaan en een blanke. Ze staan tegen elkaar op te scheppen, zoveel is duidelijk, al zijn ze nauwelijks te verstaan. Ze spreken een soort Nederlands, maar dan met een brij van onverstaanbare woorden er doorheen gehusseld. Nu en dan herhaalt een van de drie een duister woord een paar keer luidkeels: duidelijk is dat een van de anderen de gebruikte term dan niet kent. Ze staan een beetje tegen elkaar aan te duwen, ze meppen elkaar op de rug, hun schouders raken elkaar.

Al met al komt het drietal nogal luidruchtig en hardhandig over. Effect: alle andere reizigers in de metro blijven op veilige afstand. En dat is zo te zien ook precies de bedoeling. Niet alleen hun lichaamstaal zegt: ‘Blijf uit de buurt’, maar ook hun onverstaanbare taalgebruik zondert hen af van hun omgeving. Deze drie Amsterdamse jongens praten ‘straattaal’ of ‘jongerentaal’.”²⁶

De omschrijving van straattaal als “een brij van onverstaanbare woorden”, maar nog meer de aanduiding van “een duister woord”, laat de negatieve connotatie met dit informele taalgebruik zien. Nog vaker wordt gedacht dat straattaal voor verloedering van de Nederlandse taal zorgt en dat de sprekers vast een taalachterstand hebben. Straattaalpraktijken zijn echter altijd een keuze van de spreker, zoals Rene Appel uitlegt: “Jongeren gebruiken heus niet osso, omdat ze huis niet zouden kennen. Ze zeggen heus niet gimme afoe, omdat ze onbekend zijn met de uitdrukking geef me een trekje. Ook dit wijst erop dat straattaal iets extra’s is, waarbij overigens nog steeds voor veel jongeren kan gelden dat hun Nederlands matig tot zeer matig is. Dat lijkt me echter nauwelijks te wijten aan het gebruik van straattaal.”²⁷

Sterker nog, het is noodzakelijk Standaardnederlands te spreken alvorens mee te kunnen doen met de jongerentaal.²⁸ Een belangrijk onderdeel van deze spreekvorm is namelijk experimenteren en spelen met taal, waar een goede basis voor nodig is van, in dit geval, het Standaardnederlands. Ondanks het vele onderzoek is het misverstand tussen taalachterstand en straattaal nog niet de wereld uit. In 2012 nog startte de gemeente Rotterdam een campagne tegen taalachterstand onder de titel *Jouw Taal, Zijn Taal*. Hoewel het programma gericht was op het verbeteren van de taalachterstand van mbo-jongeren²⁹, was de campagne ‘ludiek’ aangekleed met straattaal. Dit laat wederom zien

25 L. Cornips, J. Jaspers & V. de Rooij, ‘The Politics of Labelling Youth Vernaculars in the Netherlands and Belgium’, in: J. Nortier, & B. Svendsen (red.) *Language, Youth and Identity in the 21st Century: Linguistic Practices across Urban Spaces*. Cambridge, 2015, p. 45-69.

26 M. Zijlmans, ‘Straattaal lonkt naar Groene Boekje’, *Taalschrift. Tijdschrift over taal en taalbeleid*. Maart 2004, <http://taalschrift.org/reportage/000485.html> (23-06-2015).

27 Appel, *Straattaal*, p. 54.

28 R. Appel en R. Schoonen ‘Street Language: a Multilingual Youth Register in the Netherlands’, *Journal of multilingual and multicultural development* 26:2, 2005, p. 90.

29 Mbo: middelbaar beroepsopleiding.

hoe hardnekkig het idee is dat taalachterstand en straattaal onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Experts op dit gebied zijn daarom van mening dat men de term ‘straattaal’ voorzichtig moet gebruiken. Leonie Cornips, Jürgen Jaspers en Vincent de Rooij pleiten ervoor om een onderscheid te maken tussen “labels as ethnographic facts and labels as professional acts”.³⁰ In het geval van ‘straattaal’ is het probleem dat het een label betreft dat in de verschillende velden waarin het door verschillende mensen gebruikt wordt, een totaal andere betekenis kan hebben. De term ‘straattaal’ lijkt bovendien voort te komen uit de behoefte om jongerenvariëteiten te beschouwen als een uniforme, concrete talentiteit die vastgelegd of gecodificeerd moet worden, getuige de vele woordenlijsten die we in (populair-) wetenschappelijke publicaties en de media tegenkomen.³¹ Om straattaal als immaterieel erfgoed te onderzoeken is het echter van belang om vooral het dynamische karakter en de historische continuïteit te bespreken.

De taal ‘van de straat’

Dat jongeren zich afzetten tegen volwassenen en zich proberen te onderscheiden van andere groeperingen is van alle tijden, en taal heeft daar altijd een belangrijke rol in gespeeld. De geschiedenis van het documenteren van taalpraktijken van jongeren in Nederland gaat terug tot begin 19de eeuw. In *Camera Obscura* van Hildebrand en *Studententypen* van Klikspaan wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van wat men studententaal noemde. De toneeltekst *Een eeuw achter* van Godfried Bomans laat zien dat taal twee generaties kan scheiden en zich razendsnel ontwikkelt:

“VADER: En - was het er prettig?

PIM: Waar?

VADER: Nou, op dat feestje.

PIM: Oh Vadertje, heb je ‘t dáár nog over - mja, ‘t was vrij luizig.

MOEDER: (verschrikt) Wat zeg je jongen? Ik wil niet meer, dat je daar komt, hoor! Luizen op ‘n soirée.

ANS: Och Moeder, hij bedoelt gewoon dat ‘t knal was.

MOEDER: Oh, was het knal. Dan is het goed, jongen.”³²

Moeder denkt misschien wel helemaal op de hoogte te zijn van het taalgebruik van haar kinderen doordat ze het hippe woord ‘knal’ kent, maar voor ze het weet gebruikt de jeugd daar nu ‘luizig’ voor. De jongeren Ans en Pim in het stuk van Bomans gebruikten ook Engelse woorden, iets dat nog steeds actueel is in jongerentaal. De taal van de straat wordt tegenwoordig gekenmerkt door een smeltkroes van meerdere talen, met als basis het Standaardnederlands. Hoewel taalpuristen bang zijn voor de verloedering van het Nederlands, zijn taalpraktijken altijd onderhevig aan modegrillen en invloeden van buitenaf.

30 Cornips, Jaspers en De Rooij, *The Politics*, p. 45.

31 L. Cornips, V. de Rooij & B. Reizevoort, ‘Straattaal: processen van naamgeving en stereotypering’, *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen* 76, 2006, p. 94.

32 G. Bomans, *Een Eeuw Achter: spel in twee bedrijven*. Bussum, 1973, p. 9.

Dit is inherent aan hoe taal gebruikt wordt en zich ontwikkelt. De taal wordt beïnvloed door invloeden van dát moment, zoals Jiddisch, Surinaams, Marokkaans Arabisch en/of (Amerikaans) Engels. Het toenemende gebruik van online communicatiemiddelen via de smartphone is een eigentijds fenomeen dat ertoe heeft geleid dat straattaal zich niet alleen maar manifesteert in gesproken vorm. Informele jongerentalen ontstonden ook in online fora en chatprogramma's. Sinds de chatprogramma's op telefoons (niet alleen sms, maar vooral programma's als *Whatsapp* en *PingChat*) is er een overlap te zien van straattaal en online taalgebruik.

Deze tendensen in het informele taalgebruik van jongeren zijn geen typisch Nederlands fenomeen. In veel Europese steden die gekenmerkt worden door een grote diversiteit aan mensen, ontwikkelen jongerentalen zich op dezelfde wijze. In Frankrijk³³, België³⁴ en Groot-Brittannië³⁵ zijn er jongerentaalpraktijken gedocumenteerd waarin dezelfde kenmerken terug te vinden zijn, maar die ook wezenlijk verschillen van 'straattaal' in Nederland. Het geeft wederom de continuïteit van het fenomeen stedelijke jongerentaal aan.

Vaak wordt gesuggereerd dat jongeren talen mengen, omdat ze het Nederlands niet goed zouden spreken, maar het tegenovergestelde blijkt soms het geval te zijn. Zo zijn er bijvoorbeeld ook jongeren die hun 'geërfde' taal, zoals het Sranantongo of het Tamazight (Rif-Berbers), nauwelijks spreken, maar juist daarom woorden uit deze taal gebruiken om een Surinaamse of Berberse identiteit te presenteren. Vaak is te zien dat jongeren categorieën van taal, etniciteit en plaats verweven in gelaagde identiteitsprocessen.³⁶ Een andere misvatting is dat deze taalvarianties alleen door 'allochtone' jongeren gebruikt worden. Deze taalpraktijken hebben juist het potentieel om gevestigde groeps grenzen te overstijgen. Hoewel het contact met verschillende talen onlosmakelijk verbonden is aan de gesproken jongerentaalpraktijken, kunnen we niet spreken van etnolecten³⁷, omdat sprekers constant de heersende categorieën herdefiniëren. Straattaal biedt een scala van sociale, culturele en linguïstische bronnen waar stedelijke jongeren gebruik van maken om te experimenteren met zelf-identificaties.³⁸

Net zoals 'de straattaal' niet bestaat, bestaat er ook geen 'straattaalgemeenschap'. Straattaal is wel een gemeenschappelijke factor. Ook al bewegen mensen zich in verschillende groepen, zoals op de sportvereniging, op school of in de club, straattaal verbindt de sprekers ervan. Jongeren sluiten zichzelf in en anderen uit, en creëren daarmee gevoelens van gemeenschappelijkheid en geborgenheid, die kunnen verschillen per situatie en locatie. Vaak zijn 'erfgoedgemeenschappen' eigenlijk organisaties

33 N. Lefkowitz, 'Verlan: Talking Backwards in French', *French Review*, 1989, p. 312-322.

34 Cornips, Jaspers & De Rooij, *The Politics*.

35 Rampton, *Crossing*.

36 L. Cornips & V. De Rooij, 'Selfing and Othering through Categories of Race, Place, and Language among Minority Youths in Rotterdam, The Netherlands', in: P. Siemund e.a. (red.), *Multilingualism and Language Diversity in Urban Areas: Acquisition, Identities, Space, Education*. Amsterdam, 2013, p. 129-164.

37 Een etnolect is een taalvariëteit die binnen een etnische groep gesproken wordt.

38 Cornips & De Rooij, *Selfing*.

en belangenverenigingen met een bepaald doel, zoals een zo groot mogelijke zichtbaarheid creëren.³⁹ De sprekers van wat wij straattaal noemen, staan daar lijnrecht tegenover. Het woord straattaal is een hanteerbaar paraplubegrip, vooral voor niet-gebruikers, maar de sprekers zelf zullen over zichzelf niet gauw zeggen ‘wij spreken straattaal’ of ‘ik ben een straattaalspreker’. Sommige sprekers verzetten zich juist tegen het gebruik van het begrip. Juist deze dynamiek en flexibiliteit is de constante factor in straattaal.

Dynamisch en flexibel

De dynamiek van straattaal hangt samen met de mate van acceptatie van heersende standaardtaal. Zoals gezegd, zijn jongerentalen van alle tijden en zijn ze onderhevig aan razendsnelle verandering. De hedendaagse taalcultuur is daarom een momentopname van de continue dynamiek van taal. De continuïteit van de dynamische, creatieve veranderingen in informeel taalgebruik is te vinden in deze historische lijn. Toch zijn er ook woorden die het decennialang uithouden, zoals ‘knal’ (minimaal van 1925 tot 1965)⁴⁰ en woorden die zo geïntegreerd zijn in het Standaardnederlands dat ze opgenomen worden in de Van Dale (zoals ‘cool’ en ‘gaaf’). Maar zodra straattaalwoorden worden opgenomen in de officiële taal en een zekere mate van erkenning krijgen, ontstaan er al gauw nieuwe straattaalvarianten. Het resultaat is een continu proces van verandering van straattaal. Enerzijds wordt straattaal gekenmerkt door deze snel veranderende bewegingen binnen het taalgebruik, anderzijds is het de continuïteit van deze veranderingen die het stedelijk fenomeen van straattaal ontwikkelen. Behalve de generationele verschillen zijn er ook belangrijke geografische verschillen waar jongeren zich mee onderscheiden: verschillen tussen Amsterdam en Rotterdam, maar ook tussen Amsterdam-Noord en Amsterdam-Oost. Hiermee onderscheiden jongeren zich van anderen: van andere jongeren en van mensen die eerder jong waren dan zij. En precies zo verbinden jongeren zich onderling. ‘Onderling’ heeft daarbij geen vaste betekenis: door een zeer flexibel talig repertoire verstaan jongeren zich in steeds wisselende contexten met steeds andere groepen. Juist de dynamiek, en de overdracht van die dynamiek typeert straattaal. Straattaal is daarom de perfecte case om te expliceren dat immaterieel cultureel erfgoed nooit is, want “if culture is not the same as cultural change, then it is nothing at all.”⁴¹

Toch zijn er verschillende pogingen gedaan om straattaal te documenteren in woordenboeken. Er zijn ook verschillende websites waar straatwoorden worden bijgehouden. Jongeren participeren gretig, waardoor er elke dag weer nieuwe woorden of nieuwe betekenissen bij komen. Tegelijkertijd wordt de zin en onzin van het vastleggen van ‘de straattaal’ online ook enthousiast besproken: “mensen dit is allemaal niet egt allemaal straattaal waggie = auto is geen straattaal is gewoon een vervaging van het woord wagen en loesoe is niet ik ga weg dat beteknt gewoon dat je naar de klote bent dus stop alsjeblijft emt

39 I. Stengs, presentatie op Open Atelier: Pivot Symposium, 20 november 2014.

40 W. Daniels, *Vet! Jongerental nu en vroeger*. Utrecht, 2004, p. 16.

41 G. Baumann, *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. New York, 1999.

deze ongein en laat straattaal voor wat het is want in elke stad betekent alles weer wat anders en als je dat bij elkaar brengt is het hele straattaal geen fuck meer aan.”⁴²

Deze uitgesproken mening op een website vertelt ons drie belangrijke dingen. Allereerst is straattaal geen aparte taal, omdat het te sterk verbonden is met de standaardtaal (“gewoon vervaging van woorden”). Ten tweede is straattaal zo inherent dynamisch, flexibel en plaatsgebonden dat het nauwelijks vast te leggen is (“alles betekent weer wat anders”). En ten slotte verliest straattaal zijn significantie zodra het vastgelegd wordt (“geen fuck meer aan”). Deze spreker, die hier uit technische noodzaak zijn spreektaal een geschreven vorm geeft, benadrukt het ongrijpbare van straattaal. De emoties die hij hecht aan ‘zijn’ dynamische en flexibele taalcultuurpraktijken, spreken uit zijn tekst. Hij demonstreert hier tegelijkertijd het uitsluitende mechanisme van een snel veranderende spreektaal mee. Ook al werken straattaalsprekers mee aan woordenlijsten, blogs en zelfs wetenschappelijke artikelen, de taalpraktijken zijn juist ook bedoeld om anderen uit te sluiten. Zodra buitenstaanders al weer te veel hebben overgenomen, ontstaat er een noodzaak om het taalgebruik weer aan te passen. Dit werpt een interessant probleem op vanuit de immaterieel erfgoedconventie. Als de erfgoed-‘gemeenschap’ zelf bepaalt wat haar erfgoed is en wie deel van de gemeenschap uitmaakt, hebben straattaalsprekers dan niet het recht om hun taalpraktijken onbesproken te houden door buitenstaanders?

Taalcultureel erfgoed

Straattaal is en blijft springlevend. Per definitie onttrekt ze zich aan canonisering, waardoor de *intangibility*, de ongrijpbaarheid, intact blijft en de dynamiek niet verloren gaat.⁴³ Straattaal, en haar continue creatieve taaluitingen, kunnen we zien als hedendaags erfgoed van het alledaagse stedelijke leven. De dragers van dit immaterieel erfgoed zijn stedelijke jongeren met verschillende sociale, etnische en geografische achtergronden. Zij vinden gemeenschappelijkheid in een stedelijke cultuur, die onder andere tot uiting wordt gebracht in taaluitingen. Het verhaal van straattaal beperkt zich echter niet tot de jongeren van nu. Iedereen is immers ooit jong geweest en kan zich herkennen in de dynamische en fluïde, creatieve taalpraktijken in deze levensfase. Als we deze taalculturele praktijken willen documenteren, kunnen we het dynamische karakter niet negeren. In plaats van het ‘bewaren’ en beschermen van taal, alsof het zou kunnen stollen, is het belangrijk om juist de betekenisgeving te bespreken.

Door het dynamische karakter van straattaal te onderzoeken, te verzamelen en te bespreken, wordt een stap gezet in de zoektocht om de betekenis van immaterieel erfgoed duurzaam te documenteren zonder dat erfgoed zelf

42 Geplaatst door versus 24/09/2005, 03:24.

http://jongeren.blog.nl/algemeen/2005/08/26/drop_je_straattaal (23-06-2015).

43 Het is belangrijk dat we niet enkel de manifestaties van immaterieel erfgoed bewaren, maar de continuïteit van kennis en vaardigheden ondersteunen, aldus B. Kirschenblatt-Gimblett, ‘Intangible Heritage as Metacultural Production’, *Museum International* 56:1-2, 2004.

Laya: "Waarom heb ik gekozen voor *dope*? Omdat ik dope gewoon *dope* vind! Het betekent eigenlijk vet, cool."

Lesley: "*Llik*, dat is gewoon achterstevoren voor kill, en kill dat is gewoon kerel."

Celine: "Ebbeh betekent gek, in het Javaans. Het is niet echt een scheldwoord of zo, maar niemand weet wat het betekent. Dus mensen gaan dan denken dat ik hen misschien uitscheld terwijl dat niet zo is."

Sander: "Mazzel is voor mij een echt Amsterdams woord, een positief Amsterdams woord."

definitief ‘vast’ te leggen; zonder zijn dynamiek te verstoren. Dit kan vernieuwende ideeën in het nationale erfgoedlandschap teweegbrengen. Wat betekenen woorden, zinsconstructies en uitspraken voor de sprekers en luisteraars? Hoe creëert het spelen met taal gevoelens van verbinding en uitsluiting? Wat betekent het als een woord passé is of iemand er niet meer mee geassocieerd wil worden? Door het alledaagse informele taalgebruik in een geografische, historische en sociale context te plaatsen en de waardering en betekenisgeving van taalgebruik te documenteren en bespreken, kunnen we straattaal zien als immaterieel erfgoed van onze huidige superdiverse samenleving.

Tot slot

Het item straattaal laat ons belangrijke vragen stellen. Wat vertelt straattaal ons over het canoniseren van taal? En, voorbij taal alleen, hoe verhoudt de dynamiek van immaterieel erfgoed zich tot canonisatie überhaupt? Wellicht is het toch beter om het vergeten gewoon zijn werk te laten doen?⁴⁴ Willen we meer diversiteit in het huidige Nederlandse immateriële erfgoed, dan moeten we vraagtekens zetten bij bestaande categorieën zoals hoge en lage cultuur, en autochtonen en allochtonen. Straattaal laat zien dat taalcultuurpraktijken van stedelijke jongeren een superdivers en fluïde karakter hebben. Straattaal leert ons over de superdiverse samenleving en het dito karakter van erfgoed. Daarbij is oplettendheid noodzakelijk, omdat superdivers in deze zin niet slechts een vervanging kan zijn van het ‘multiculturele’ label. Superdivers erfgoed (als in: het erfgoed van ‘de ander’) documenteren, moeten we niet willen. Belangrijker is om te begrijpen dat begrippen als *community*, subcultuur en allochtoon niet van deze tijd zijn. De UNESCO-Conventie respecteert het dynamische karakter van gemeenschappen en hun immaterieel erfgoed, maar de superdiverse stad biedt daarbij de uitdaging om het begrip gemeenschap te deconstrueren. De convivialiteiten in de stad overstijgen de grenzen van afkomst, religie, huidskleur en gender, en nemen fluïde vormen aan. De geborgenheid en zekerheid die Zygmunt Baumann als kernwaarden van gemeenschapsvorming onderscheidde, nemen daardoor ook fluïde en tijdelijke vormen aan. Er zijn talloze nieuwe verbindingen met een superdivers karakter. Straattaal laat zien hoe mensen dergelijke verbindingen aangaan. We kunnen straattaal zien als kritiek op de huidige politieke discoursen waarin Nederlanderschap vaak draait om integratie. Een inclusief gevoel van ‘thuis’ of ‘horen bij’ betekent de omarming van het superdiverse karakter van onze samenleving.⁴⁵

44 P. Connerton, ‘Seven Types of Forgetting’, *Memory Studies* 1:59, 2008.

45 De foto’s bij dit artikel zijn genomen op de *Dag van 1000 culturen*. Imagine IC vroeg: Wat zijn jouw stadse babbels? Deze woorden en hun betekenissen worden bewaard in de collectie van Imagine IC en zijn vanaf 15 oktober 2015 te zien in de tentoonstelling *Leip! Alles over stadse babbels*.